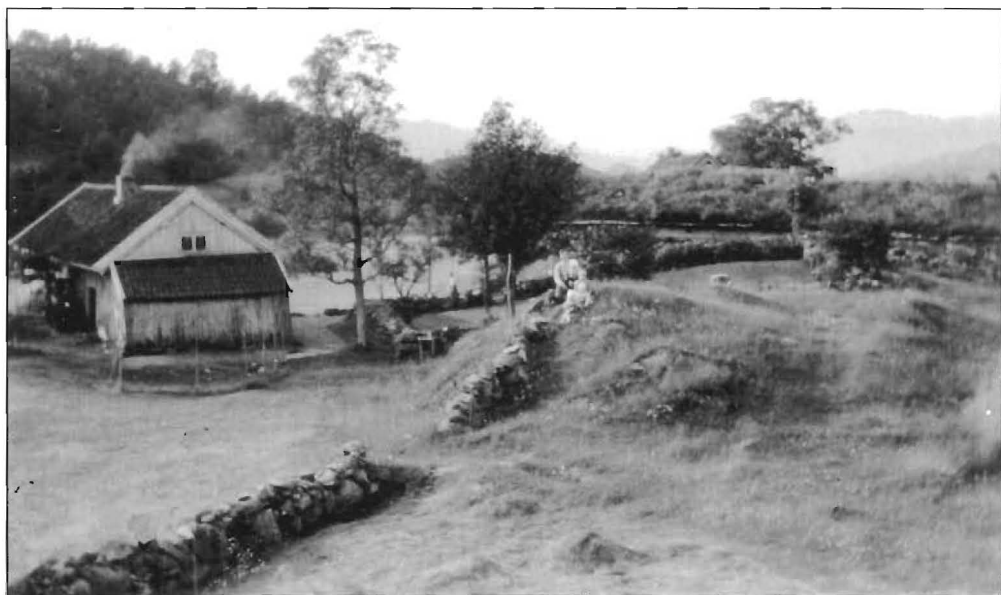

Paul Tengesdal

Åsen i Bjerkreim

Åsen-tunet fra sør omkring 1930 med heimehuset, steinfjøset og løa i bakgrunnen. Personene på bildet antas å være Omund Endresen med de fire barna; Karen Petra, Kristofer Paul, Kristine Petra og Karl Peder. Bak steingjerdet skimter vi vel Ingeborg i Åsen, som da bodde hjemme hos foreldrene Lars og Guri. Foto: Ukjent.

Garden Åsen ligger i den sørøstlige del av Bjerkreim kommune. I dag ligger garden utenfor allfarvei, men den har i tidligere tider vært svært sentralt plassert med hovedferdselsåre rett gjennom tunet. Det var her den aller første kjørevegen i Bjerkreim kommune, den såkalte Prestevegen gikk. Garden ligger om lag midtveis mellom prestegarden på Helleland og kirken i Bjerkreim. Fra 1300-tallet og like frem til

forrige hundreår, drog presten framom tunet når han skulle preke i Bjerkreim. Her gikk også de fleste bjerkreimsbuene forbi når de skulle til presten i ett eller annet ærend.

Selve garden grenser til nabogårdene Sagland i vest og nordvest, til Bjerkreim i nord og øst, til Efteland litle i øst, til Tveida i Helleland i sørøst og til Eikestein i Helleland i sør.

Dette bildet viser Åsen i 1950-årene sett fra nord. Prestevegen kommer inn fra nord langs lœa og fjœset mot våningshuset. Foto: Ukjent. Privat eie.

Åsen ble på 1700-tallet regnet som en velstandsgård. Folket på garden drev blant annet med oppkjœp og slakt av storfe. Navnet «Slaktarhaugen» på en haug (flatt berg) nordvest for tunet forteller om denne virksomheten. Smihusåkeren og Smihussteinen rett vest av tunet forteller om at det var smie på garden. Dette kjenner vi ogs a til fra de skriftlige kildene. Erik Kristoffersen er nevnt som Erik Smed i skiftet etter søsteren Berete i 1676.

I skiftet etter Erik i 1684 ble smiredskapen vurdert til 40 riksdaler, som var en høy sum da. Fra manntallet i 1701 f r vi ogs a opplyst at bonden på garden var smed. Smia er for lengst borte, men Smihussteinen lever enn  i manns minne.

Navnet Åsen betyr «bergrygg». Selve tunet ligger i sm akupert terreng med selve innmarka i slak helling mot nord. Den største bergryggen i området, hvor l a og fj set står i dag, ligger mest strategisk til med vidt utsyn i alle retninger.

Mye tyder på at det gamle heimehuset ogs a har stått på denne bergryggen. Det må derfor tolkes dit hen at gardsnavnet Åsen nettopp kommer av den bergryggen som tunet har ligget på.

Folket i Åsen levde i fred med naboene sine. Den eneste retts-saka om grenser mot andre gardar, er en sak mellom Åsen og Bjerkreim med dom i 1615.

Det er ukjent n r

Åsen ble bebygget første gang, men garden lå i hvert fall  de etter svartedauden (1349). Sammenhengende bosetning har det trolig vært på Åsen fra slutten av 1500-tallet. Vi vet at en «Lauritz i Åsen» i 1567 måtte bøte for et leiermål med Elline Halduorsdotter. Om han var bruker, vet vi ikke. Den første kjente brukeren, Erik Vil-lumson, er nevnt i 1603. Han flyttet sannsynligvis til Åsen på slutten av 1500-tallet.

I Åsen har det vært flere brukere samtidig opp gjennom tidene. Det var tre brukere i 1661, fire i 1664 og tre i 1668. Dette var Halvor Stigson, sønnene hans og Jakob Halvorsen. Etter 1685 bodde det bare en familie her, men mellom 1710 og 1741 var det to brukere i familien. Deretter kommer det nye eiere. Omund Larsson bygsla fra 1739 den ene halvparten av garden og fra 1741 den andre halvparten. Rett etter kjøpte han hele Åsen og ble dermed den første selveieren her. Med ham og kona kom det ny slekt til Åsen. Denne

slekta eide og bodde på garden til 1931. Da kjøpte Omdal-familien garden, og er fremdeles eiere.

I middelalderen utgjorde landskyldtaksten i Åsen 1 helpart. Til sammenligning hadde nabogårdene Sagland 2 helparter og Bjerkreim hele 5 helparter. Det forteller om den forholdsmessige størrelsen mellom disse gårdene. Vi vet at i 1658 kunne garden fø 8 kyr, 10 sauer og 3 geiter. Men 10 år etter (1668) ble Åsen vurdert slik: Garden har god åkerjord, så noenlunde bra eng og utmark, kvern, småskog (kratt) nok til brenne. En kunne så 3 tønner korn, og garden kunne fø 1 hest og 14 kyr.

I 1723 ble garden vurdert som tungdrevet. Det var en bekkevern her og skog nok til brenne. Utsæden ble satt til 6 tønner korn. Garden kunne da fø 2 hester, 6 kyr og 20 småfe. I 1865 var det 1 hest, 13 kyr, 40 sauer og 10 geiter i Åsen.

(Opplysningene er for det meste hentet fra Lisabet Risa, 1997: Bjerkreimsboka, bind I, Stavanger.)

Ferdsel

Det antas at den første kirken i Bjerkreim ble bygget i 1370-80 årene. Fra det tidspunktet og like frem til forrige århundre drog presten framom Åsen når han skulle preke i Bjerkreim. De første hundreåra etter den store sotta i 1349 lå Åsen øde, men lenge før den tid var det etablert ei ferdselslinje gjennom dalføret fra Bjerkreimsgarden til nabogårdene i den sørlige delen av Hellelandsvassdraget.

Da garden ble bosatt igjen ut på 1500-tallet, var allerede gjennomgangstrafikk vel etablert i dalføret. Bjerkreimsgarden ble nemlig sentrum i det nyopprettede Bjarkarheimr (Bjerkreim) skipreide utpå 1300-

tallet og kirkestedet flyttet fra Tengesdal til Bjerkreim. Det kan også ha vært en tingstove på Bjerkreim før lensmennene fikk formalisert lokalt ansvar for rettsvernet. Flere av rettsmøtene på 1600-tallet henviser til tingstova på Bjerkreim. Frem til 1851 hørte også følgende gardar til Bjerkreim skipreide: Eigestein, Lomeland, Sleveland, Nese og Tveida i Helleland og Sletteid, Øygrei og Svindland i Egersund. Folket som bodde på disse gardene, måtte møte på tinget i Bjerkreim når det gjaldt alt som hadde med eiendommer å gjøre, eller om de ble stevnet for retten i en sak. Da dro de forbi Åsen. Vi kan også anta at Åsen tidvis var et naturlig stoppested for presten midtveis i leia mellom prestegarden på Helleland og kirken på Bjerkreim.

Etter at det organiserte postvesenet kom i stand i 1647 ble Bjerkreim postgard sammen med Skjæveland, Fuglestad og Nedrebø nordover i bygden. Bønder på Bjerkreim skulle da føre posten mellom Skjæveland i nord og Strømstad i Helleland i sør. Fra Bjerkreim fulgte de da Prestevegen forbi Åsen. Veien gikk så utenom Tveida og videre til Strømstad.

Veistrekningen Presteveien/Postveien var en del av gjennomgangsveien som gikk fra Gjesdal i nord til Helleland i sør. Den andre samferdselslinjen som berørte herredet kom fra Jæren gjennom den nordvestre del av Egersund herred, forbi Nordre Tengesdal, over Bjerkreimselva og videre til Hellelandsdalføret. Åsen lå med andre ord svært sentralt til med den ene samferdselslinjen rett gjennom tunet, og den andre kryssende relativt nært sør for garden.

Den gamle prestevegen fra prestegarden på Helleland til kirken på Bjerkreim var fra først av en kløv og gangsti, det som

Del av den bevarte Presteveien og den steinsatte geilen. Foto: Paul Tengesdal.

kalles en holvei, en smal renne oppkastet og ryddet for større steiner. Den kunne kun beferdes med ride- og kløvhester. Fotgjengerne benyttet som oftest en opptråkket sti langs kanten av holveien, som ofte på lange strekninger var full av vann.

I 1820-årene ble veien utbedret som den første kjørevegen i Bjerkreim. Så sent som i 1855 var denne 5 kilometer lange strekningen fremdeles herredets eneste kjørbare vei. Veien er stedvis fortsatt meget godt bevart, særlig i området rundt Åsen, både nordfra og sørfra. Den opprinnelige steingeilen som følger langs vegen er også bevart.

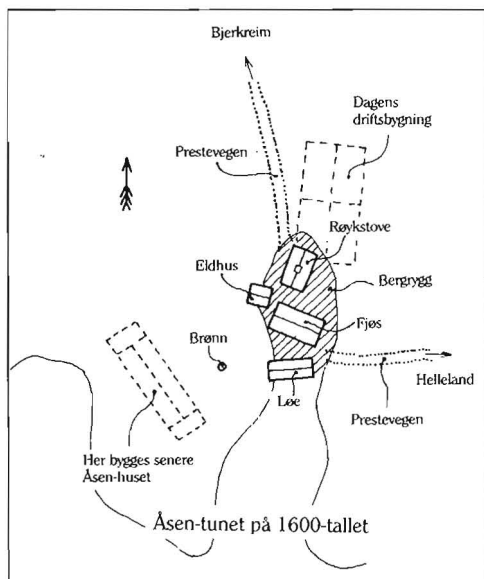
I 1853 ble det besluttet å anlegge en 6 alen bred offentlig bygdevei fra Bjerkreim gård til Helleland sogn som skulle erstatte Presteveien og Egersundsveien (om Vinningland og Søre Tengesdal). I herredsty-

remøte 11. september 1866 ble det besluttet at den gamle Presteveien om Åsen skulle nedlegges som offentlig bygdevei, da den nye hovedveien gjennom Sagglandsdalen var åpnet for ferdsel. Dermed kom Åsen til å bli liggende utenfor allfarvei.

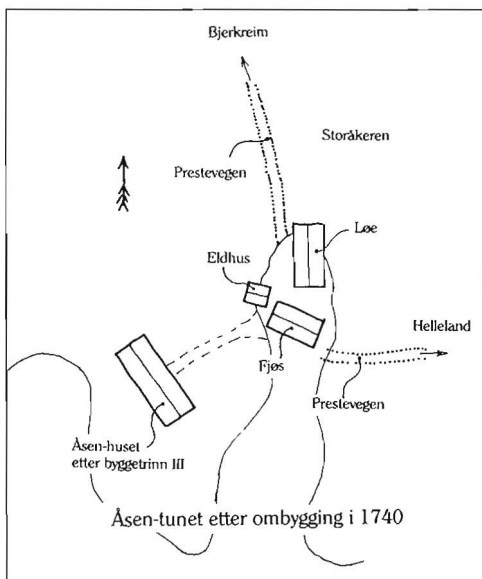
Det var mange farende fanter som forbi Åsen, men også folk i helt andre ærender. Hans Nilsen Hauge besøkte Bjerkreim to ganger, i 1801 og i 1804. Det antas med sikkerhet at han har besøkt Åsen og tatt inn til Lars O. Åsen som da var eier av gården. Lars og hans hustru Anna ble haugianere etter dette.

Åsentunet

Ved hjelp av det kildematerialet som står til rådighet er det mulig med ganske stor

Bebyggelsen i Åsen slik det kan ha sett ut på 1600-tallet. Det gamle tunet ligger samlet opp på bergryggen som sannsynligvis Åsen har navnet sitt etter. En røykstove mot nord, et eldhus og fjøset og løe lengst mot sør. Brønnen er den samme i dag, med tillegg av en nyere helt inntil Åsenhuset. Rekonsruksjon ved Paul Tengedal.

Åsentunet etter siste ombyggingen i 1740. Åsenhuset har nå fått den formen vi kjenner i dag, med stue i hver ende og fire sovesaler i 2. etg. Ny løe er satt opp hvor det gamle våningshuset stod tidligere, og den gamle er fjernet. Senere ble det oppført skuter i begge ender av huset. Rekonsruksjon ved Paul Tengedal.

sikkerhet å si noe om hvordan selve tunet og bygningene på gården har sett ut i tidligere tider.

Med utgangspunkt i det skriftlige materialet, to informanter som vokste opp i tunet, og det pågående restaureringsarbeidet, viser bygningsanalysen at Åsenhuset må ha blitt oppført i tre forskjellige byggetrinn.

Første byggetrinn tok til omkring 1710 og bestod i oppføring av laftet stue og kammers, og kjøkken i reisverk. Neste byggetrinn gikk ut på å løfte opp taket til større takhøyde i andre etasje, samt få en svalgang langs husets bakside. Tredje og siste byggetrinn bestod i forlengelse av

huset med en ny stove og å erstatte reisverket i kjøkkenet med lafteverk. Dette arbeidet ble fullført omkring 1740.

Men vi har også et annet og vel så interessant holdepunkt. 1740 står skrevet to plasser i løe. Det må bety at løe ble oppført dette året. Samtidig ser vi at det er benyttet svært gammel laft av eik i kjøkkenveggen hvor det tidligere var reisverk. Kan det da tenkes at løe er bygget av reisverket som hørte til huset (kjøkkenveggen) og som ble til overs, og at det gamle tømmeret i kjøkkenveggen har kommet fra det forrige heimehuset som må ha stått i Åsen? Med andre ord at byggetrinn 3 skjedde samtidig med at det gamle huset

ble revet ned og samtidig som ny løe ble oppført? For så vidt ikke større byggeprosjekt enn at alt kunne la seg gjennomføre over en ett eller to års periode.

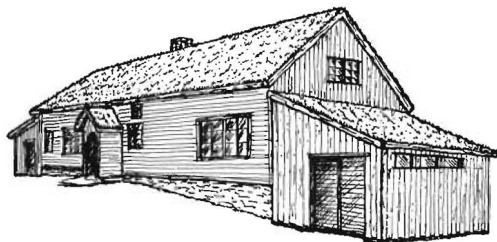
Den mest naturlige plasseringen for det opprinnelige tunet var oppå bergryggen som ligger øst av Åsen-huset, hvor løa og fjøset står. Ryggen er flat og godt drenerende til alle kanter. På nordsiden er det glimrende utsikt til alle kanter. Dette er den mest naturlige plassering av heimehuset. Fjøset kan godt ha stått på samme stedet som nå, mens løa sannsynligvis har stått sør for fjøset, parallelt med dette, hvor marka flater ut med god adkomst til jorda omkring.

Stiftelsen Åsen

Bjerkreim kommune har utarbeidet en kommunedelplan med handlingsplan for årene 2002 – 2006. Her legges det opp til at våningshuset og fjøset i Åsen blir restaurert til spesialområde for bevaring. Det er opprettet en stiftelse med Bjerkreim kommune, Dalane Folkemuseum, Bjerkreim Bondelag, Bjerkreim Jæger og Fiskeforening og Ættesogelaget som stiftere. Stiftelsen Åsen har som formål å restaurere og ta vare på huset, med en fornuftig bruk for ettertiden.

Våningshuset er registrert i SEFRAX-registret i verneklasse A. Antikvariske myndigheter har gått sterkt inn for at gårdsanlegget i Åsen blir vernet. Anleggets kulturhistoriske og antikvariske verdi er grundig dokumentert.

Åsen-huset, i dag Bjerkreims eldste bolighus, er tenkt å bli utleid til mange ulike arrangementer. Markedet for slike arrangementer vil være i Sør-Rogaland, nordover til Sandnes og Stavangerområdet

Tegningen viser hvordan huset vil bli restaurert med en skut oppsatt i hver ende. Hele huset vil bli tilbakeført med torv på taket. Tegning: P. Tengedal.

med de store befolkningskonsentrasjonene der, samt utover Jæren. Huset skal ha helårsbruk og kunne nyttes til konferanser, møter, kurs, juleselskap, bryllup, konfirmasjoner, fødselsdager, firmafester, overnatting, for eksempel relatert til fisesesongen, lagoppbygging, undervisning, osv. Husets styrke i forhold til andre konkurrerende utleiesteder er det autentiske miljøet, som er bevart i sin originale form, både i huset og landskapet omkring.

For å tilfredsstille dette behovet skal det kunne tilbys moderne kjøkken, peisestue med grue, våtromsavdeling, spiseplass for opptil 40 gjester, autentisk miljø med gamle gjenstander, tekniske hjelpemidler til kurs/møtevirksomhet, møbler tilpasset husets bruksområde, 3 sovesaler, naturopplevelser, godt bevart kulturlandskap, synlig bygningskonstruksjon fra først på 1700-tallet, m.m.

Restaureringsarbeidet

Selve restaureringsarbeidet startet i begynnelsen av mars 2002. Første jobben var å sikre bygget og stanse forfallet. Bygget hadde da stått ubebodd i flere år. Taket hadde vannlekkasjer og begynnende råteskader. Derfor ble første dugnadsinnsat-

Dugnadsinnsats på taket under ledelse av fagkyndig tømmermann. Taket er blitt forsterket med nye takbjelker og isolert. Nedentil er taket beholdt som opprinnelig, med taksperr, taktribord og taknever imellom. De gamle synlige taktribordene er enten øksehogget, sagt på oppgangssag eller sagt med håndsag. Foto: Paul Tengesdal

Dugnadsinnsats med riving av bakveggen. Denne veggen hadde enkelte kledningsbord fra den gamle kirken på Bjerkreim som ble revet i 1835. Bordene er tatt vare på og skal delvis nyttes om igjen. Under dette rivingsarbeidet ramlet det ut fra veggen en bordbit som viste seg å være fra den gamle skilleveggen i kjøkkenet, med samme karnisprofil som de utvendige kirkebordene, og sannsynligvis også fra kirken. Det blir fortalt at innvendig kjøkkenvegg også hadde kledningsbord fra kirken. Denne bordbiten, som er i utmerket stand, vil bli nyttet som modell for innerveggskledningen i huset. Foto: Paul Tengesdal

sen konsentrert om å utbedre taket. Takpannene ble fjernet, og det viste seg at derunder lå det opprinnelige torvtaket med taknever og taktribord.

Under dette arbeidet kom det for en dag et stykke taknever med initialene A S S B. Merkelig nok var bokstavene skåret inn før neveren var tatt av trestammen, bokstavmerkene var noe gjengrodd. Rimeligvis står bokstavene for Arne Samuels Son

Bjerkreim, og da er neveren lagt ned i 1920-årene, sikkert siste takreparasjon av torvtaket.

Under restaureringsarbeidet har det vist seg at bygningen er i betydelig bedre forfatning enn først antatt. Bygningen har lite råteskader. Fundamentene (holdsteinene) var i god stand, bortsett fra ett hjørne som måtte utbedres noe. Flere av de underste holdsteinene er avdekket, og

Slik så huset ut før restaureringsarbeidet startet. Vi ser at taket er nedseget. Heldigvis var årsaken til dette kun råteskade i takutstikket. Foto: Paul Tengesdal

er av svære dimensjoner, opptil nesten 1 m² i volum, med undersiden på frostsikker dybde.

Huset har overalt bunnstokk i eik i god stand. Det samme gjelder tømmerveggene som er i furu, men på et par steder må veggene rettes noe opp. Tømmerveggene er avdekket og skal være synlige slik de har vært i mesteparten av husets historie.

For å utnytte husets muligheter på den beste måten, blir adkomsten lagt om. Inngangen til huset har vært midt på, gjennom bislaget til en gang innenfor, og rett frem til kjøkkenet. På baksiden går en langsgående svalgang, som nå skal nyttes til adkomst.

Hovedinngangen blir i den nye skuten i husets sørlige ende, via svalgangen og inn til husets midtkjerne, det tidligere kjøkkenet, nå en peisestue med oppsatt steingrue. Derfra er det adkomst til begge stovene og for øvrig videre gjennom sval-

gangen til det nye kjøkkenet i den nordre skuten. Det blir også dør ut til det fri på baksiden slik som før. Her vil de bli laget en uteplass med benker og bord, en solrik uteplass hvor også den gamle slipesteinen og «Jordeplehuset» befinner seg. Vinduene i huset er en viktig del av arkitekturen. Disse skal restaureres og tas vare på i original form.

Under oppryddingsarbeidet etter at Stiftelsen Åsen overtok huset, kom det for en dag rester av tidligere vinduer. Det har lyktes å finne ut hvor flere har hørt til tidligere. Disse og andre skadede vinduer, blant annet et blyinnfattet fra 1700-tallet, er restaurert av en dyktig, lokal vindus-snekker i Bjerkreim.

I «nyastova» ble vinduene skiftet ut i begynnelsen av 1930-årene. Det hevdes at de forrige, med mindre glassruter, hadde stått der siden stova var ny, men de er nå borte for alltid.